

UDK:32.019.05

Gulparshin ALIMBETOVA,
Qoraqalpog' davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
E-mail: alimbetovagulparshin@mail.com

NDPI dotsenti, f.f.n Z.Seytova taqrizi asosida

SIYOSATSHUNOSLIKDA SIYOSIY G'OYA VA MAFKURALARGA OID ILMIY NAZARIY YONDASHUVLAR

Annotatsiya

Maqolada Siyosiy mafkura – siyosiy voqelik va ijtimoiy hayotni aks ettiruvchi ma'naviy shakllanish, ijtimoiy ong sohasidagi g'oyalar majmuasi ekanligi, siyosiy mafkura ilmiy bilimga ega bo'lgan mafkurachi – ishlab chiquvchilarning aqliy faoliyati natijasi bo'lib, u asosan, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan ta'limot va tushunchalarni ijtimoiy munosabatlar amaliyotiga kiritilganligi haqidagi ma'lumotlar bilan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mafkura, g'oya, siyosiy mafkura.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОЛИТИЧЕСКИМ ИДЕЯМ И ИДЕОЛОГИЯМ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Аннотация

В статье утверждается, что Политическая идеология – это духовное идеология является результатом мыслительной деятельности идеологов образование, отражающее политическую действительность и общественную жизнь, совокупность представлений в сфере общественного сознания. Политическая -разработчиков, обладающих научными знаниями, и объясняется она главным образом сведениями о внедрении в практику общественных отношений учений и концепций, служащих развитию общества.

Ключевые слова: Идеология, идея, политическая идеология.

SCIENTIFIC THEORETICAL APPROACHES TO POLITICAL IDEAS AND IDEOLOGIES IN POLITICAL SCIENCE

Annotation

The article states that the Political ideology is a spiritual formation that reflects political reality and social life, a set of ideas in the sphere of public consciousness. Political ideology is the result of the mental activity of ideologists-developers with scientific knowledge, and it is explained mainly by information.

Key words: Ideology, idea, political ideology.

Kirish. O'zbekiston 2016-yildan keyin global siyosiy tartibot, xalqaro taraqqiyot mezonlarining shakli shamoyili inobatga olingan holda milliy va tarixiy xususiyatlarimizdan kelib chiqib, muayyan muddatga mo'ljallangan strategiyalar ishlab chiqilmoqda. Rivojlanishning turli jabhalarini o'zida mujassamlashtirgan bu dasturlar davlatning kelajak besh yildagi rejalarini aniq ko'rsatib bermoqda. Bu esa xalq bilan maslahatlashuv asosida amalga oshirilmoqda. Bu haqda mamlakatimiz prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida batafsil to'xtalib o'tgan. Unda, jumladan, shunday deyiladi: "Hozirgi davrda xalqimiz eng rivojlangan mamlakatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat kurishdek ulug'vor maqsadlar bilan yashamoqda. Mamlakatimizning zamonaviy va jozibador qiyofasini yaratish, Yangi O'zbekistonni barpo etish vatandoshlarimizning asosiy maqsad-muddaosiga aylandi [1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mafkura atamasining intellektual samarasizlik, amaliy qobiliyatsizlik va ayniqsa xavfli siyosiy g'oyalarni o'z ichiga olgan ta'limot ekanligi haqidagi qarashlar 1829- yilda Treysi asari qayta nashr etilgandan keyin yanada keng tarqaldi. Ammo bularning barchasiga qaramay, mafkuraga bo'lgan qiziqish bu guruhning tarqalishi bilan tugamadi. Treysi o'z g'oyalarining tarixiy rivojlanishini ochib berishga intilgan. Shu bilan birga, u inson tabiati haqida universal va haqiqiy bilim berishni xohladi. Boshqacha aytganda, Treysi XIX asrda o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqqan Yevropa jamiyatlarining o'rnini "fikrlar" darajasida tushuntirish va qonuniylashtirmoqchi edi. Ideal

zamonaviy jamiyatni qanday barpo etish haqidagi g'oyalarga parallel ravishda u ideal zamonaviy "indivud" qanday qilib to'g'ri fikrlashi mumkinligining aniq formulasini taqdim etishga harakat qildi[2].

Ingliz olimi Styuart Xoll Britaniya va Amerika ijtimoiy-siyosiy nazariyasining mafkura tushunchasidan uzoqlashgani haqidagi qarashlarini ilgari suradi. Britaniya siyosiy nazariyasi mafkura atamasini asosan tavsiflovchi, "tizimli fikrlash to'plami" ma'nosida qo'llanilsada, olim anglo-sakson ijtimoiy nazariyasida mafkura konsepsiyasi "hech qachon to'liq o'zlashtirilmaydi" degan xulosaga keladi[3]. Mafkura nazariyasini ishlab chiqishga birinchi urinishlardan biri yana bir ingliz olimi Karl Mangeymga tegishli. Mangeym o'zining "Mafkura va utopiya" (1929) asarida mafkuralarga ma'lum bir ijtimoiy tuzumni himoya qilishga xizmat qiluvchi tafakkur tizimi deb ta'riflagan[4]. Mafkura tushunchasidan konservativ asosda foydalanish Maykl Oakeshott kabi mutafakkirlar tomonidan ishlab chiqilgan. An'ananing muhimligini ta'kidlagan va XX asrning eng muhim konservativ mutafakkirlaridan biri sifatida e'tirof etilgan Maykl Oakeshott ta'kidlaganidek, "inson siyosiy faoliyatda cheksiz va tubsiz dengizga suzib ketdi"[5].

Tadqiqot metodologiyasi. Mafkura G'arb sivilizatsiyasi davlat va fuqarolik jamiyati dualizmini amalga oshirgan zamonaviy davrda paydo bo'ldi. Jamiyatdagi manfaatlar plyuralizmi, hokimiyat, ta'sir va kuch manbalarining ko'pligi mafkuraviy konstruksiyalarda o'z ifodasini topadi. Dunyo tartibining bipolyar modeli tugashi va

Sobiq Ittifoq parchalanishidan so'ng, mafkuralarning tugashi g'oyasi yana faol qo'llanila boshlandi. Uning eng faol jarchisi Frensis Fukuyama edi. Uning nuqtai nazariga ko'ra, G'arb liberalizmi, G'arb liberal demokratiyasi to'liq va yakuniy g'alabaga erishdi, shuning uchun kelajakda zamonaviy dunyoning butun rivojlanishi liberalizmga asoslangan jamiyatga aylanish yo'lida yotadi[6]. Bunga parallel ravishda Samuel Xantington tomonidan ishlab chiqilgan zamonaviy dunyoning muqobil konsepsiyasi ham jadal rivojlanmoqda. Uning asosiy tezisi "G'arb – dunyoning qolgan qismiga qarshi" formulasi edi. Xantington mafkuralar to'qnashuvi davrining tugashini va sivilizatsiyalar to'qnashuvi davrining boshlanishini e'lon qildi[7]. Mafkuraviy jarayonlarni tahlil qilish uchun ahamiyatli nomlar qatorida mashhur ingliz faylasufi J. Grey nomini ham aytib o'tish joiz. 2011- yil dekabr oyining oxirida uning "Bajarilmagan narsalarga cheksiz bog'liqlik" maqolasi nashr etildi. Maqolaning asosiy tezisi J. Grey tomonidan "dunyoviy ong afsonasi" (secular myth) deb atalgan taraqqiyot g'oyasini inkor etish edi[8].

Bu davrda bugunga qadar xalqimizning ma'naviy dunyosining yirik namoyondalari, nafaqat O'zbekiston, balki jahon ilm fani rivojiga katta hissa qo'shgan ko'plab allomalar, faylasuflar yetishib chiqqan. Ularning bebaho ilmiy merosi davlatchiligimiz tarixi uchun, milliy g'oya va mafkuramizning takomili uchun ham qimmatlidir. Misol tariqasida, Al-Xorazmiy "Aljabr" asarida, xususan, algebra, yangi geometrik kashfiyotlar, geometrik munosabatlar bilan algebraik munosabatlar orasidagi bog'lanish, algoritmlar nazariyasi va bularni kelajak avlodga qanday yetkazishga doir bunyodkor g'oyalarni asoslab berdi[9]. Xalqimiz tarixida yorqin iz qoldirgan yana bir olim – Abu Ali ibn Sino tibbiyot faniga asos solish bilan bir qatorda, jamiyat taraqqiyotiga doir g'oyalarni ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan bog'lagan holda ko'rsatib bergan. "Ey birodarlar! Odamlarning botiri mushkulotdan qo'rqmaydi. Kamolot hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo'rqog'idir", deb ta'kidlaydi[10]. Aynan shu vaqtga kelib, turkiy tilda ham bir qator yuksak saviyali asarlar yaratildi. Yusuf xos Hojib tomonidan 1069-yilda yozib tugallangan "Qutadg'u bilig" dostoni bunga yorqin misol bo'la oladi. Asarda turkiy xalqlarning birlashishi, yakdil bo'lishi xususida fikr bildirilgan bo'lib, "Ey turklar elati, baxt-qut bugun kulib boqdi, endi buning uchun ming bor shukronalar aytish kerak", deyilgan[11]. Xalqimiz tarixida yorqin iz qoldirgan ulug' sarkarda Amir Temur nomi ham davlatchiligimiz va milliy siyosiy g'oyalar shakllanishida o'ziga xos ahamiyatga ega. Amir Temur doimo ezgu g'oyalar bilan, jumladan, qay joydan bir g'isht olsin, o'rniga o'n g'isht qo'yish kerak, bir daraxt

kestirilsa, o'rniga o'nta ko'chat ekish lozim, degan bunyodkor g'oyaga tayanib ish ko'rdi[12]. Ayni paytda, respublikamizning keng ilmiy jamoatchiligi, siyosatshunos olimlari N.Jo'rayev, R.Jumayev, I.Ergashev, S.Jo'rayev, M.Qirg'izboyev, J.Mavlonov, B.Omonov va boshqalarning asarlari va monografiyalari siyosiy mafkura sohasini tadqiq etishda muhim hissa qo'shgan.

Tahlil va natijalar. Mavjud manbalar tahlilidan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston Respublikasida siyosiy mafkura muammosi siyosiy fanlar doirasida alohida mavzu sifatida maxsus va chuqur o'rganilmagan. Global miqyosda jadallashayotgan siyosiy jarayonlarda siyosiy mafkuralarning o'rnini va roli ortib bormoqda. Davlatlar ichki va tashqi siyosatda siyosiy mafkuralardan samarali foydalanmoqda, bu esa jamiyatlardagi siyosiy jarayonlarga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Shu boisdan bugungi kunda zamonaviy siyosiy jarayonlarda siyosiy mafkuraning o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

Xulosa va takliflar. Siyosiy mafkura – siyosiy voqelik va ijtimoiy hayotni aks ettiruvchi ma'naviy shakllanish, ijtimoiy ong sohasidagi g'oyalar majmuasidir. Siyosiy imkoniyatlar, mobilizatsiya tuzilmalari, shakllantirish jarayonlari, norozilik davrlari va bahsli repertuarlar zamonaviy siyosiy jarayonlar nazariyalariga oid tadqiqotlarining asosini tashkil qiladi. Bu elementlar jamoat harakatlarining yuksalishi yoki pasayishi dinamikasini tushuntirishdan tashqari, ijtimoiy va siyosiy noroziliklarning mohiyatini hamda ularning natijalarini anglash, izohlash uchun ham qo'llaniladi;

Ijtimoiy nizolar uyushgan partiyalar o'rtasidagi doimiy ravishda kristallanadigan to'qnashuvlarga moyil bo'lgan jamiyatlar tuzilishidan kelib chiqadi;

Zamonaviylik va ratsionallikning inson ongiga mutlaq egalikka asoslangan yondashuvi aql bilan qurilgan buyuk mafkuralarning paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Inson ongining postmodern tanqidlari kelgusi asrlarda odamlarni mafkuralarning buzg'unchi ta'siridan himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lishi mumkin;

Mafkuralar, shuningdek, inson tabiati, tarixiy voqealar, hozirgi voqeliklar va kelajak imkoniyatlari haqida da'volar yoki taxminlar qilish orqali dunyoni qanday bo'lsa, shunday tasvirlashga yoki talqin qilishga va dunyoni qanday bo'lishi kerak bo'lsa, shunday tasavvur qilishga intiladi, ijtimoiy, iqtisodiy maqsadlar va siyosiy ideallarga erishishning maqbul usullarini aniqlaydi;

mafkura g'oyalar manbai tushunilsa, u ma'rifiy ta'lim sifatida insoniyatni jaholatdan saqlash va jamiyatning oqilona asosi sifatida foydalanishda katta foyda keltiradi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. 7 bet.
2. Поддубный Н. В., Трунов А. А. Почему Идеология не стала наукой о рациональном мышлении? // Историческая психология и социология истории. 2016. Т. 9. № 2. С. 105-120.
3. Jeffries, Stuart. "Stuart Hall's Cultural Legacy: Britain Under the Microscope". The Guardian. London. Retrieved 10 October 2021.
4. Jeffries Stuart. "Stuart Hall's Cultural Legacy: Britain Under the Microscope". The Guardian. London. Retrieved 10 October 2021.
5. Oakeshott M., Review of E. H. Carr, The New Society, in Times Literary Supplement (12 October 1951); 'Mr Carr's First Volume', Cambridge Journal, vol. 4 (1950-1), pp. 344-52.
6. Fukuyama Francis. "Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy". Stanford.edu. Retrieved December 29, 2016.
7. Samuel Huntington, 81, political scientist, scholar | Harvard Gazette". News.harvard.edu. February 5, 2009. Retrieved August 17, 2012.
8. "John Gray interview: how an English academic become the world's pre-eminent prophet of doom". The Telegraph. London. 28 February 2013. Retrieved 9 August 2013.
9. Muhammad ibn Muso Al Xorazmiy. Al-kitob al-muxtassar fi hisob al-jabr val-muqobala (Al-jabr almuqobala hisobi haqida qisqacha kitob).
10. Ибн Сина. Избранные философские произведения. — М.: Наука, 1980.

-
11. Fitrat. Qutadg'ʻu bilig. «Tanlangan asarlar». (nashrga tayyorl.H.Boltaboev). 2-jild. — T.: Ma'naviyat, 2000.
 12. Karomatov H., "Temur tuzuklari"ni O'zbekistonda o'rganish muammolari (Temuriylar davri madaniy yodgorliklari), T., 2003.